

Michał Siwiec – Cielebon

**Żydzi – mieszkańcy powiatu
wadowickiego w walce
o niepodległość Rzeczypospolitej
przed 1918 r.**

W działalności niepodległościowej prowadzonej na terenie powiatu wadowickiego w ostatnim dwudziestolecu panowania austriackiego zaborcy uczestniczyło wielu mieszkańców pochodzenia żydowskiego. Dzisiaj, po upływie bez mała wieku od tamtych wydarzeń nie wszystkie nazwiska uczestników ruchu niepodległościowego (nie tylko zresztą Żydów) są znane, zaś dane tych, których zapamiętano, zawierają archiwa przez wiele lat niedostępne oraz publikacje równie wiele lat nie wznawiane i w małym zakresie wykorzystywane w naukowym obiegu. Skutkiem wieloletniego zakłamania polskiej historii jest m.in. brak w powszechnej świadomości informacji o udziale Żydów w walce o niepodległość Polski. Niniejszy tekst jest próbą przynajmniej częściowego przywrócenia tej wiedzy.

Jednym z ważniejszych ośrodków polskiej działalności niepodległościowej w pozostającej pod austriackim zaborem Galicji był powiat wadowicki. Przyczyniała się do tego przede wszystkim bliskość Krakowa, ale także fakt, że w Wadowicach istniała jedyna w zachodniej części Galicji polska szkoła średnia – c. k. Wyższe Gimnazjum Realne, które po latach niektórzy uczniowie i nauczyciele słusznie wspominali, jako "cesarsko-królewskie" tylko z nazwy. Szkoła ta była wówczas jednym z najistotniejszych "rozsadników" polskości, oddziaływającym na znaczny obszar, z jakiego rekrutowali się jej uczniowie. A wśród tych uczniów, podobnie jak wśród mieszkańców powiatu, nie brakowało Żydów. Mimo odrębności językowej, kulturowej i religijnej, a w efekcie narodowej, wielu z nich włączało się we wszelkie inicjatywy swoich środowisk zamieszkania, mogące – i w efekcie mające – przynieść Polsce upragnioną niepodległość.

Pierwszą organizacją o charakterze niepodległościowym, której działalność odnotowują wadowiccy dziejopisowie były powstałe u schyłku XIX w. koła przygotowawcze *Związku Promienistych*. Brak dokładniejszych danych o ich pracy, wiadomo jedynie, że przetrwały na terenie szkoły do roku 1912. Wśród aktywnych członków pierwszego koła był Maksymilian Rose, a w kolejnych pracowali: Ryszard Daniel, S. Fischgrund, Artur Glasner, Zygmunt Glücksmann, Wilhelm Kluger, Samuel Ruff, Leopold Serog, Chaim Wasserberger, oraz (według relacji Jana Pukły – Mrozińskiego) Förster.

W Studenckiej Drużynie Strzeleckiej przy wadowickim *Sokole* działał Leopold Goldberger (później Górczyński). Jego aktywność w organizacji sokolej jest o tyle ciekawostką, że Towarzystwo Gimnastyczne Sokół miało nastawienie wyraźnie narodowo – katolickie. L. Goldberger miał jednak godnego prekursora w osobie dra Izydora Daniela (ojca Ryszarda) który już od schyłku XIX w., działał w wadowickim *Sokole* oraz w Towarzystwie Szkoły Ludowej, organizacji krzewiącej oświatę i polską świadomość narodową.

Działalność Związku Strzeleckiego jest wprawdzie opisana, ale poziom wiedzy o poszczególnych oddziałach ZS w wadowickim jest zróżnicowany. Brakuje dokładnych wykazów imiennych strzelców, gdyż nie ze wszystkich oddziałów zachowały się listy członków, a także dlatego, że stan oddziałów ulegał zmianom. Wiadomo jednak, że w oddziale ZS w Kalwarii ćwiczył Afergut (niestety, brak nawet imienia), a w oddziale w Zatorze odnotowano wśród członków: Lachje Habermana, Józefa i Lajzera Herschlowitzów, Otto Ickowicza, Izydora Leitlinera (względnie Leithnera), Izaaka Majera, Lipmana Mandelbauma i Leirera (lub Leisera) Rittera.

Niektórzy spośród żydowskich mieszkańców powiatu wstąpili do Legionów Polskich i brali udział w walkach o odzyskanie przez Polskę niepodległości. Znane jest nazwisko wywodzącego się z Wadowic sierżanta Legionów, Alszera Lampela, ale niestety nie wiadomo nic więcej o jego służbie legionowej. Przykładem wybitnego bojownika o niepodległość Polski jest absolwent wadowickiego Gimnazjum z roku 1906, Mojżesz (później Edmund) Gross, członek Związku Strzeleckiego w Krakowie. Po wstąpieniu do Legionów Polskich otrzymał 10 sierpnia 1914 r. przydział na stanowisko lekarza III batalionu 3 pułku piechoty Legionów. W lutym 1915 r. podczas ofensywy w Karpatach z powodu braku w pułku oficerów (polegli lub zostali ranni) objął dowództwo jednej z kompanii odpierającej ataki rosyjskie. Równocześnie cały czas wypełniał swoje zasadnicze obowiązki lekarza. Za swoją postawę i niezwykle męstwo odznaczony został później Orderem Wojennym *Virtuti Militari* V klasy (nr 5950). Mianowany naczelnym lekarzem 3 ppLeg. w bitwie pod Polską Górą dostał się 6 lipca 1916 r. do niewoli rosyjskiej.

Jest prawdopodobne, że Żydów w polskich organizacjach niepodległościowych było więcej. Niektóre nazwiska odnotowane w źródłach pozwalają na przypuszczenie, że noszący je także byli wyznania mojżeszowego. Niestety, braki imion i danych metrykalnych oraz innych źródeł pozwalających na porównania i weryfikację, nie pozwalają na bezsprzeczne stwierdzenie tych faktów.

Warto jeszcze wspomnieć, że gdy w 1914 r. wyruszyli do Legionów Polskich w szeregach Sokolej Drużyny Polowej z Andrychowa pracownicy tkalni braci Czczowiczków, Fryderyk Czczowiczka zapewnił ich, że po powrocie z wojny zostaną przyjęci do pracy. I co ważniejsze, przyrzeczenie to zostało dotrzymane. A wyekwipowanie andrychowskiej SDP wspierała m.in. żona właściciela rozlewni piwa Adela Enochowa.

Na zakończenie informacja z późniejszych lat wadowickiej koegzystencji Polaków i Żydów, ale nawiązująca do tematu artykułu. Przypominająca z jednej strony, że współudział mieszkańców pochodzenia żydowskiego w działalności niepodległościowej był uwzględniany i szanowany, a z drugiej strony potwierdzająca uczestnictwo wadowickich Żydów w kultywowaniu tradycji niepodległościowych w mieście i powiecie. Kiedy w niedzielę 6 października 1929 r. poświęcano sztandar Oddziału Związku Legionistów Polskich w Wadowicach, na liście *Komitetu Wykonawczego* organizującego uroczystość znaleźli się m.in.: Ryszardowie Danielowie, drowie Wilhelmowie Klugerowie, Henryk Lewinger i drowie Henrykowe Weberowie. Dla historycznej ścisłości zachowano pisownię z oryginału zaproszenia.

Bibliografia:

- *Zarys historii pracy niepodległościowej powiatu wadowickiego*, opracował Władysław Hajewski, wyd. nakładem Związku Legionistów Polskich w Wadowicach (1937 r.);
- E. Kotowiecki, *Wadowiccy lekarze*, Wadowice 1996;
- G. Studnicki, *Pierwsza wśród równych. Dzieje Gimnazjum i Liceum w Wadowicach*, Wadowice 1991;
- G. Studnicki, *Kto był kim w Wadowicach*, Wadowice 2004;
- Materiały i dokumenty w zbiorach Muzeum Tradycji Niepodległościowej Ziemi Wadowickiej im. 12 Pułku Piechoty.